

STD : 11

વाणिज्य વ्यવस्थા અને સંચાલન

પાઠ : 10

આંતરરાષ્ટ્રીય કેપાર

સ્વાધ્યાય સોલ્યુશન

પ્રશ્ન 1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબનો સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો :

(1) એક દેશનો અન્ય દેશ સાથેનો વેપાર એટલે શું ?

(A) સ્થાનિક વેપાર

(C) રાષ્ટ્રીય વેપાર

(B) પ્રાદેશિક વેપાર

(D) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર

(2) આયાતકાર ઓર્ડરમાં જે વિગતો દર્શાવે છે તે પત્રને કયા નામે
ઓળખવામાં આવે છે ?

(A) Input

(B) OGL

(C) L/C

(D) Indent

(3) કયા પ્રકારના વેપારથી ફુંડિયામણ પ્રાપ્ત થાય છે ?

(A) નિકાસ વેપાર

(B) આયાત વેપાર

(C) આંતરિક વેપાર

(D) પ્રાદેશિક વેપાર

(4) નિકાસકારને બિલ ઓફ લેડિંગ કોણ આપે છે ?

- (A) વીમાકંપની
- (C) જહાજનો કચ્ચાન

(B) જહાજ કંપની

- (D) બેંક

(5) માલ જે દેશમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તે જણાવતા પ્રમાણપત્રને શું
કહે છે ?

- (A) વેપારી એલચીનું ભરતિયું
- (C) શિપિંગ ઓર્ડર

(B) ઉત્પત્તિનું પ્રમાણપત્ર

- (D) શાખપત્ર

(6) શિપિંગ ઓર્ડર કોણ આપે છે ?

(A) જહાજનો કપ્તાન

(C) જહાજનો માલિક

(B) જહાજ કંપની

(D) મધ્યસ્થ બેંક

(7) ભારતમાં હુંડિયામા ઉપર કઈ બેંકનું નિયંત્રણ છે ?

(A) સ્થાનિક બેંક

(C) રિઝર્વ બેંક

(B) વેપારી બેંક

(D) ફૂષિ બેંક

(8) માલનું પેકિંગ બરાબર ન હોય, તો જહજનો કપ્તાન
નિકાસકારને કેવી રસીદ આપે છે ?

(A) ખામીવાળી રસીદ

(C) અધુરી રસીદ

(B) ચોઘ્ગી રસીદ

(D) ફાટેલી રસીદ

(9) નીચેનામાંથી કથા માધ્યમ દ્વારા નિકાસ-પ્રોત્સાહન આપવામાં
આવે છે ?

(A) વિશ્વ બેન્કના

(C) વેપારી સંઘિયોના

(B) વેપારી બેન્કના

(D) વેપારીયોના

(10) બેન્ક નિકાસકારની સૂચના મુજબ આયાતકાર પાસેથી બિલની રકમની ચૂકવણી સામે આયાતકારને જે દસ્તાવેજ આપે તેને કયા નામે ઓળખવામાં આવે છે ?

(A) D/A

(B) D/P

(C) OGL

(D) LOC

(11) જહાજ કંપની અને નિકાસકાર વચ્ચે આખું જહાજ ભાડે
રાખવા માટે જે કરાર થાય છે તેને ક્યા નામે
ઓળખવામાં આવે છે ?

- (A) ઇન્ડેન્ડ કરાર
- (B) શાખાનો કરાર
- (C) ચાર્ટર પાર્ટી કરાર
- (D) નિકાસ કરાય

પ્રશ્ન 2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો :

(1) વિદેશ વેપારનો અર્થ આપો.

- જ્યારે કોઈ એક દેશના લોકો અને સંસ્થાઓ અન્ય કોઈ દેશના લોકો અને સંસ્થાઓ સાથે વેપાર કરે ત્યારે તે વેપારી પ્રવૃત્તિને આંતરરાષ્ટ્રીય કે વિદેશ વેપાર કહે છે.
- શ્રી શ્રોમસના મતે, “એક દેશની પેદાશોનો અન્ય દેશ સાથે વિનિમય થાય એટલે વિદેશ વેપાર.”

(2) આયાત એટલે શું ?

➤ જ્યારે આપણે પરદેશથી માલ મંગાવીએ ત્યારે તને માલની આયાત કરી કહેવાય.

(3) નિકાસ એટલે શું ?

➤ જ્યારે ભારતમાંથી માલ કે સેવા અન્ય દેશમાં મોકલવામાં આવે ત્યારે માલ કે સેવાની નિકાસ કરી કહેવાય.

(4) સંજ્ઞા સમજવો :

OGL, WTO, GATT, SEZ, EPZ, D/A, D/P.

1. OGL

➤ OGL એ 'Open General Licence' શબ્દનું ટ્રેકાશરી સ્વરૂપ છે, જેનો અર્થ થાય છે 'ખુલ્લો સામાન્ય પરવાનો.' જે માલની આયાત-નિકાસ કરવા માટે પરવાનો મેળવવાની જરૂર નથી. તેની યાદી સરકાર બાર પાડે છે, તેને OGL કહે છે.

□ 2. WTO

➤ WTO એ 'World Trade Organisation' શબ્દનું ટ્રંકાક્ષરી સ્વરૂપ છે, જેનો અર્થ ગ્રાય છે 'વિશ્વવ્યાપાર સંગઠન'. સમગ્ર વિશ્વનો એક જ વ્યાપાર પંચ રચાય અને વૈશ્વિકીકરણનો માર્ગ અને વ્યાપ વધે તે માટે વિશ્વના 104 દેશોના હસ્તાક્ષરથી વિશ્વવ્યાપાર સંગઠન અમલી બન્યું છે.

□ 3. GATT

➤ GATT એ 'General Agreement on Trade and Tariff'

શબ્દનું ટ્રંકાક્ષરી સ્વરૂપ છે, જેનો અર્થ થાય છે 'વેપાર અને જકાત અંગેનો સામાન્ય કરાર'. ભારત સરકારે આપણા દેશના ઉદ્યોગ-ધંધાને વિદેશી પ્રવાહો સાથે જોડવા વિવિધ દેશો સાથે કરાર કર્યો છે, તેને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર સંધિ-કરાર કહે છે.

4. SEZ

➤ SEZ એ 'Special Economic Zone' શબ્દનું ટ્રંકાક્ષરી સ્વરૂપ છે,
જેનો અર્થ થાય છે 'વિશિષ્ટ આર્થિક વિસ્તાર', જે એવો ભૌગોલિક
વિસ્તાર છે કે જ્યાં પ્રવર્તતા કાયદાઓ દેશમાં પ્રવર્તતા કાયદાઓ
કરતાં વધુ ઉદાર હોય છે.

5. EPZ

➤ EPZ એ 'Export Processing zone' શબ્દનું ટ્રંકાક્ષરી સ્વરૂપ છે,
જેનો અર્થ થાય છે નિકાસ-પ્રક્રિયા વિસ્તારો".

- ભારત સરકારે નિકાસ વેપાર માટેનાં પ્રોત્સાહનો માટે દેશના ક્રિધ વિસ્તારોમાં નિકાસ-પ્રક્રિયા વિસ્તારની સ્થાપના કરી છે.
- 6. D / A
- D/A એ 'Documents Against Acceptance' શબ્દનું ટ્રેકાક્ષરી સ્વરૂપ છે, જેનો અર્થ થાય છે 'સ્વીકાર સામે દસ્તાવેજો': નિકાસકાર આચારની બેંક મારફત દસ્તાવેજો સાથે જે હુંડી મોકલે તે સ્વીકાર્યી પણી આપાતકારને દસ્તાવેજો મળે તેવી દસ્તાવેજુ હુંડી.

□ 7. D/P

➤ D/P એ ‘Documents Against Payment’ ટ્રંકાક્ષરી સ્વરૂપ છે, જેનો અર્થ થાય છે ‘ચુકવણી સામે દસ્તાવેજો’. જ્યારે નિકાસકાર આયાતકારને બેંક મારફત દસ્તાવેજો સાથે જે હુંડી મોકલે તેનાં નાણાં ચૂકવ્યાં બાદ જો આયાતકારને દસ્તાવેજો મળે તેવી હુંડી.

પ્રશ્ન 3. નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો :

(1) બિલ ઓફ લેડિંગ એટલે શું ?

- બિલ ઓફ લેડિંગ એ નિકાસકાર અને જહાજુ કંપની વચ્ચેનો કરાર છે, જેમાં દર્શાવેલી શરતો મુજબ નિકાસકારનો માલ વહન કરવા જહાજુ કંપની કબૂલ થાય છે.
- તે જહાજુ કંપનીએ જહાજ પર નિકાસકારનો માલ વહન માટે સ્વીકાર્યાની નિકાસકારને આપેલી પહોંચ છે અને તેનું માલિકીદર્શક પત્ર પણ છે.

➤ તેમાં લઈ જવાના માલનું વર્ણન, તેની કિંમત, પેક્ઝિંગ પરની નિશાનીઓ, માલ કયા બંદરેથી કયા બંદરે લઈ જવાનો છે તે બંદરોનાં નામ, જહાજનૂર અને વહનની બીજી શરતો દર્શાવેલાં હોય છે.

(2) વેપારી એલચીનું ભરતિયું કોણે કહેવાય ?

- નિકાસ કરેલો માલ આયાતકારના દેશમાં જાય ત્યારે તેના ઉપર જકાત ભરવી પડે છે.
- જકાત ચુકવણીનું કાર્ય સરળ બને તે માટે વેપારી એલચીનું ભરતિયું એ મહત્વનો દસ્તાવેજ છે.
- નિકાસકાર પોતાના દેશમાંના આયાતકારના દેશના વેપારી એલચી (કન્સલ) પાસેથી આ ભરતિયું મેળવી શકે છે.

- આ માટે એલચીની કચેરીમાંથી જરૂરી ફોર્મ મેળવી તેમાં માલની કિંમત અને વિગતો ભરી એલચીને આપતાં એલચી તપાસ કરીને ફોર્મ પર સહીસિક્કા કરી આપે છે.
- આને વેપારી એલચીનું ભરતિયું કહે છે, જેના આધારે જકાત વસૂલ કરવામાં આવે છે.

(3) વિદેશવેપારમાં ઉત્પત્તિના પ્રમાણપત્રની શા માટે જરૂર પડે છે ?

- દુનિયાના જુદા જુદા દેશો વચ્ચે વેપારી સંઘિ કે કરારો કરવામાં આવે છે.
- તે મુજબ અમુક દેશમાં બીજા દેશના માલની આયાતને જકાતમાં રાહત આપવામાં આવે છે. પરંતુ આ માટે આયાતકારે જકાત અધિકારી સમક્ષ પુરાવો રજૂ કરવો પડે છે કે આયાત કરેલો માલ કરાર કે સંઘિ કરવામાં આવેલ દેશમાં ઉત્પાદિત થયો છે.

- આ માટે ઉત્પત્તિનું પ્રમાણપત્ર મેળવવું પડે છે. આ પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવાથી કરાર કે સંઘ અનુસાર આયાતકારને જકાત મુક્તિના મળતા લાભો પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.
- આવું પ્રમાણપત્ર વેપારી મહામંડળો, ચેમ્બર ઓફ કોર્મર્સ કે સરકાર આપી શકે છે.
- આથી કહી શકાય કે, વિદેશ વેપારમાં ઉત્પત્તિના પ્રમાણપત્રની જરૂર પડે છે.

(4) કંપાન કે સાથીની રસીદ એટલે શું?

- કાર્ટિંગ ઓર્ડરને આધારે માલને જહજ પર ચડાવવામાં આવે છે.
- જહજના કંપાનનો પતિનિધિ મેઇટને નામે ઓળખાય છે. તે માલ રિપિંગ બિલ મુજબ છે કે કેમ, માલ પ્રવાસને યોગ્ય છે કે કેમ, તેની ચકાસણી કરે છે.

- જ્યારે માલને જહજ પર ચડાવવામાં આવે ત્યારે જહજના કપ્તાન કે તેના પ્રતિનિધિ તરફથી માલ સ્વીકાર્યાની રસીદ આપવામાં આવે છે, તેને સાથીની રસીદ કહે છે.
- જહજનો કપ્તાન માલના પેકિંગની તપાસ કરે છે. જો માલનું પેકિંગ યોગ્ય ન હોય કે માલ વહનને યોગ્ય ન હોય તો તેનો રસીદમાં ઉલ્લેખ કરે છે. આવી રસીદને ખામીવાળી રસીદ (Foul Receipt) કે ડારી ચીટ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

- જો મેઇટને માલ તપાસતાં સંતોષ થાય, તો તે ચોખ્યી
(Clean) મેઇટ ચીટ આપે છે.
- જો સાથી(મેઇટ)ની રસીદ ખામીવાળી હોય, તો તેનો અર્થ થાય
છે કે જહાજમાં ચડાવેલ માલનું પેકિંગ ઓર્ડરમાં જણાવ્યા
મુજબનું નથી અને જો માલની હેરફેર દરમિયાન માલને
નુકસાન થાય, તો તે માટે જહાજ કંપની જવાબદાર ગણાતી
નથી.

(5) ચાર્ટર પારી કરાર એટલે શું ?

- માલની નિકાસ દરિયાઈ માર્ગે કરવાની હોય, તો નિકાસકારે જહાજુ કંપનીનો સંપર્ક સાધવો પડે છે.
- જો નિકાસકારે મોટા જથ્થામાં માલની નિકાસ કરવાની હોય, તો નિકાસકાર આખું વહાણ ભાડે રાખે છે.
- જહાજુ કંપની અને નિકાસકાર વચ્ચે આખું જહાજ ભાડે રાખવા માટે જે કરાર થાય છે, તેને ‘ચાર્ટર પારી કરાર’ કહે છે.

(6) શિપિંગ ઓર્ડર એટલે શું ?

- નિકાસકારે માલની નિકાસ દરિયાઈ માર્ગે કરવાની હોય,
તો તેણે જહાજ કંપનીનો સંપર્ક સાધવો પડે છે.
- જે કંપની નક્કી કરેલી તારીખે માલ લઈ જવાની તૈયારી બતાવે
તેને માલ લઈ જવા અંગેની અરજી કરવી પડે છે.
- આ અરજીમાં માલની કિંમત, માલનો જશ્ચો, વજન, કે, માલ
મોકલવાની તારીખ વગેરે વિગતો દર્શાવવામાં આવે છે.

➤ શિપિંગ ઓર્ડર એ જહાજ કંપનીએ જહાજના કાઢાનને
ઓર્ડરમાં દર્શાવેલો માલ જહાજ પર સ્વીકારવા માટે
કરેલો લેખિત હુકમ છે.

પ્રશ્ન 4. નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો :

- (1) નિકાસ વેપાર માટેનાં વિવિધ પ્રોત્સાહનોની ટ્રેકમાં સમજ આપો.
- નિકાસ વેપાર માટેનાં વિવિધ પ્રોત્સાહનોની ટ્રેકમાં માહિતી
નીચે મુજબ છે :
1. વેપારી સંઘિઓ :
- નિકાસ પ્રોત્સાહન માટે વિવિધ દેશોના રાજકારણીઓ વેપારી
સંઘિઓ કરે છે.

- આ મુજબ એક કે વધુ દેશો અન્ય એક કે વધુ દેશોની પેદાશ અને સેવાઓની આયાત કરશે કે તેને અગ્રિમતા આપશે તેવો કરાર કરે છે.
- 2. નાણાકીય અને આર્થિક ઉત્તેજન વળતર :

 - આ યોજના મુજબ (1) નિકાસકારને નક્કી કરેલ દરે વળતર (2) નિકાસપાત્ર પેદાશો પર વેચાણવેરા અને આબકારી જકાત ન લેવી કે ઓછી લેવી.

- (3) નિકાસ આવકને સંપૂર્ણ કે અંશતઃ આવકવેરા મુજિતી (4) નિકાસ પેદાશોનો કાચો માલ, વીજળી, અન્ય સાધનો સસ્તા ભાવે પૂરાં પાડવાં વગેરે ઉત્તેજન વળતરો આપવામાં આવે છે.
- 3. સંકલિત અને સુગ્રથિત આર્થિક પ્રોત્સાહનો :

 - આ મુજબ નક્કી કરેલ રકમ કે પેદાશોની નિકાસથી મળેલ હુંડિયામણનો અમુક પ્રમાણમાં આયાતનો હક આપે.

- નિકાસ ખાતરીને કારણે રાહત દરે મળેલ જમીન પર નિકાસપાત્ર પેદાશોનું ઉત્પાદન કરવું, કારખાનાં સ્થાપવા, મુક્ત વેપાર વિસ્તારમાં કારખાના સ્થાપવા બદલ બધી કે નક્કી કરેલ પેદાશો નિકાસ કરવી વગેરે પ્રોત્સાહનો આપે છે.
- 4. નાણાકીય સવલતો અને સેવાઓ :
 - નિકાસકારોને પ્રત્યક્ષ આર્થિક મદદને બદલે બિનઆર્થિક સગવડો દ્વારા પ્રોત્સાહન આપવું.

- જેમ કે,(1) પેદાશની નિકાસ કરે તે ૫ દિવસે બિલનાં નાણાં મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવી. (2) હુંડિયામણા દરમાં ફેરફાર સામે રક્ષણ. (3) આયાતકારને સરળતાથી માલ મળે તેવી વ્યવસ્થા. (4) આયાતકારની નાણાકીય સધ્યરતા જોઈને જમીન તરીકેની સેવા પૂરી પાડવી વગેરે.
- 5. બિનઅથ્રિક સગવડો :
- નીચેની બિનઅથ્રિક સગવડો દ્વારા નિકાસકારને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે :

➤ (1) નિકાસ માટે માહિતી આપવી. (2) નિકાસપાત્ર પેદાશોના ઉત્પાદન માટે તાલીમબદ્ધ માણસો તૈયાર કરવા પ્રશિક્ષણ અને તાલીમની વ્યવસ્થા કરવી. (3) સ્પર્ધા કરી વધુ નિકાસ કરનારનું બહુમાન કરવું. (4) નિકાસ બજારોની માહિતી આપવી. (5) નિકાસ પેદાશોના કારખાનામાં હડતાલ અને તાળાબંધીને ગેરકાયદેસર જાહેર કરવા વગેરે.

(2) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં વિશ્વવ્યાપાર સંગઠન (WTO)ની ભૂમિકા સમજવો.

- WTO એ 'World Trade Organisation' શબ્દનું ટ્રેકાશરી સ્વરૂપ છે, જેનો અર્થ શાય છે વિશ્વવ્યાપાર સંગઠન.'
- સમગ્ર વિશ્વનો એક જ વ્યાપારમંચ રચાય અને વૈશ્વિકરણનો માર્ગ અને વ્યાપ વધે તે માટે વિશ્વના 104 દેશોના હસ્તાક્ષરથી વિશ્વવ્યાપાર સંગઠન અમલી બન્યું છે.

- 1995ની 1 જાન્યુઆરીથી આ સંગઠને વિધિવત્ કામગીરીની શરૂઆત કરી. ભારત શરૂઆતથી જ આ સંગઠનનું સભ્ય છે.
- આ સંગઠનની કાર્યવાહી અને વહીવટી વ્યવસ્થાને કારણે સેવાક્ષેત્ર ઝડપથી વિકાસ સાધી શક્યું છે.
- વીમા, બેન્કિંગ, વાહનવ્યવહાર વગેરે ક્ષેત્રોમાં વિવિધ દેશો વચ્ચેની સરહદ રેખાઓ ભૂસાવા માંડી છે અને વિશ્વ એક ગામડું (Global Village) બની ગયું છે.

- વિશ્વવ્યાપાર સંગઠનને કારણે વિશ્વ બજારનો વિકાસ થતો રહ્યો છે.
- આ સંગઠનને કારણે પેતી, ઉદ્યોગો, સ્વાસ્થ્ય-વિષયક સગવડો વગેરેના ઉત્પાદનમાં વધારો થયો છે અને નિકાસોને વધુ વેગ પ્રાપ્ત થવાની શક્યતામાં વધારો થયો છે.
- રિક્ષણક્ષેત્ર વિદેશી યુનિવર્સિટીઓને ભારતમાં પ્રવેશની તક મળી છે.

➤ અમેરિકા, કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલિયા જેવા અનેક દેશોની
યુનિવર્સિટીઓએ ગુજરાત સહિત ભારતનાં વિવિધ રાજ્યોમાં
પોતાનાં ક્રમપોનું આયોજન કર્યું છે.

(3) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર સંધિકરાર (GATT)ની નોંધ લખો.

- GATT એ 'General Agreement on Trade and Tariff' શબ્દનું ટ્રંકાક્ષરી સ્વરૂપ છે, જેનો અર્થ થાય છે. વેપાર અને જકાત અંગેનો સામાન્ય કરાર. જેને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર સંધિકરાર પણ કહે છે.

- આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર સંધિ-કરાર એટલે ભારત સરકારે આપણા દેશના ઉદ્યોગ-ધંધાને વિદેશી પ્રવાહો સાથે સંકળવા માટે વિવિધ દેશો સાથે કરેલ કરાર.
- આ કરાર 1948માં જિનીવા ખાતે 23 રાજ્યો વચ્ચે થયો હતો.
- આ કરારનો મૂળભૂત ઉદ્દેશ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને મુક્ત વેપારની દિશામાં લઈ જવા તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારની વૃદ્ધિ કરી પ્રાદેશિક શ્રમવિભાગનને ઉત્તેજન આપવાનો છે.

- આ કરાર એ વૈશ્વિક રણને અનુરૂપ મુક્ત વેપારની નીતિ છે.
શાસનવ્યવસ્થા સાનુક્ષળ હોવા ઉપરાંત ભૌતિક સુવિધાઓ
ઝડપથી વિસ્તૃત થતી જાય છે.
- ભારતમાં વ્યાપાર જગતમાં નૂતન પ્રવાહો વિવિધ રીતે આકાર
લેતાં રહ્યા છે.

(4) 'જહાજનો કપ્તાન કેટલીક વાર ખામીવાળી રસીદ આપે
છ.' વિધાન સમજવો.

➤ નિકાસ કરવાનો માલ જહાજ પર ચડાવવામાં આવે
ત્યારે કપ્તાનનો મદદનીશ (સાથી) માલ મળ્યાની પહોંચ
આપે છે, જેને મેઇટની રસીદ કહેવામાં આવે છે.

- જો માલનું પેકિંગ બરાબર ન હોય કે માલની ઉણાપ હોય,
તો તે પ્રમાણેની પ્રતિકૂળ નોંધવાળી રસીદ આપવામાં આવે
છ. જેને ખામીવાળી મેછટની રસીદ કહે છ.
- જો પેકિંગ બરાબર હોય, તો તેના પર કોઈ પ્રતિકૂળ નોંધ
થતી નથી. આવી રસીદને ચોઘ્યી મેછટની રસીદ કહે છ.

(5) 'વિશ્વ એક ગામડું' વિધાનની યથાર્થતા સમજાવો.

- જ્યારે કોઈ પણ દેશ પોતાની સીમાને વિદેશના વેપાર-ધંધા માટે મુક્ત કરે અને દેશના ધંધા-ઉદ્યોગને વિદેશી પ્રવાહો સાથે સાંકળવાનો પ્રયત્ન કરે ત્યારે તેને વૈશ્વિકીકરણ થયું કહેવાય.
- વૈશ્વિકીકરણ એ હકીકતમાં દ્વિમાર્ગી પ્રક્રિયા છે. આ માત્ર એક દેશના ધંધા-ઉદ્યોગનું આંતરરાષ્ટ્રીયકરણ નથી.

- સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યાપાર-ઉદ્યોગસંબંધી સમગ્ર વિશ્વનો એક જ વ્યાપારમંચ રચાય તે હેતુથી વિશ્વવ્યાપાર સંગઠન(WTO)ની રચના થઈ.
- ભારત તેમાં શરૂઆતથી જ જોડાયેલું છે. ભારતે GATT કરાર, આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર સંધિ-કરાર કર્યો છે.
- વૈશ્વિકીકરણને કારણે સેવાક્ષેત્રનો ઝડપી વિસ્તાર થયો છે. બેન્કિંગ, વીમા, પરિવહન ક્ષેત્રે દેશ-દેશની લેદરેઝાઓ ભૂસાતી જાય છે.

➤ વિદેશની યુનિવર્સિટીઓ અને આરોગ્ય કેન્દ્રો ભારતમાં આવી રહ્યાં છે. તેથી કહી શકાય કે, વિશ્વ એક ગામડું (**Global Village**) બનેલ છે.

પ્રશ્ન 5. નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો :

(1) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારનું મહત્વ સમજાવો.

➤ વિદેશ વેપારનું મહત્વ: વિદેશ વેપારનું મહત્વ નીચેની બાબતો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે:

1. શ્રમવિભાજન અને વિશ્િષ્ટિકરણનો લાભ :

➤ વિશ્વના જુદા જુદા દેશોમાં કુદરતી સાધનસંપત્તિની અસમાન વહેંચણી થયેલી છે.

- તેથી દેશની જરૂરિયાતની તમામ વસ્તુઓ તે દેશમાં ઉત્પણ થતી નથી.
- આથી જે દેશમાં જે વસ્તુઓનું ઉત્પાદન વિપુલ પ્રમાણમાં થતું હોય ત્યાં તે વસ્તુઓ ઓઇએ ખર્ચે સરળતાથી ઉત્પણ કરી અન્ય દેશમાં નિકાસ કરી શકાય છે.
- જે વસ્તુઓ દેશમાં ઉત્પાદિત થતી ન હોય તેવી જરૂરિયાતની વસ્તુઓ વિદેશમાંથી આયાત કરી શકાય છે.

➤ આ રીતે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે આયાતકાર દેશ અને નિકાસકાર દેશને શ્રમવિભાજન અને વિશ્રિષ્ટીકરણનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે.

2. અલ્પવિકસિત દેશોનો વિકાસ :

➤ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે વિદેશી ટેકનોલોજી, નવાં સંશોધનો, અધ્યતન સંચાલકીય જ્ઞાન, વિદેશી મૂડી વરેની આયાત થઈ શકે છે.

➤ અલ્પવિકસિત દેશો અન્ય દેશો સાથે સહયોગના કરાર કરી દેશમાં ઉદ્યોગ-ધંધા શરૂ કરીને દેશનો વિકાસ કરવાનું શક્ય બનાવે છે.

3. સાધનસંપત્તિનો મહત્તમ ઉપયોગ :

➤ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે વિશ્વના વિવિધ દેશોની સાધનસંપત્તિનો મહત્તમ ઉપયોગ કરવાનું શક્ય બને છે.

- વિશ્વના દરેક દેશ પોતાની જરૂરિયાત મુજબ વિદેશમાંથી ટેકનોલોજી, ચંત્રો અને માનવશ્રમની આયાત કરીને પોતાનાં દેશનાં ઉપલબ્ધ સાધનોનો મહત્વમાં ઉપયોગ કરી શકે છે.
- વિશ્વના વિવિધ દેશોના લોકો તેમના દેશની કુદરતી સાધનસંપત્તિનો ઉપયોગ તેમની આવકત અનુસાર કરીને ઉત્પાદનમાં વધારો કરી શકે છે અને વધારાના ઉત્પાદનની અન્ય દેશોમાં નિકાસ કરી શકે છે.

4. સહાયક સેવાઓનો વિકાસ :

➤ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે આચાત અને નિકાસ વેપાર શક્ય બને છે. પરિણામે વાણિજ્યને સહાયક સેવાઓ જેવી કે બેંક, વીમો, વખાર, સંદેશાવ્યવહાર, વાહનવ્યવહાર, આડતિયા વગેરે સેવાઓનો વિકાસ થાય છે.

5. ભાવસપાટી સ્થિર રાખવા :

- આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે દેશમાં જે વસ્તુનો વધુ પુરવઠો એટલે કે છત હોય તેની નિકાસ કરીને વસ્તુના ઘટતા જતા ભાવને અટકાવી શકાય છે.
- તે જ રીતે દેશમાં વસ્તુની અછિત હોય તે વસ્તુની અન્ય દેશમાંથી આયાત કરીને વસ્તુના વધતા જતા ભાવને અટકાવી શકાય છે.
- આ રીતે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે ભાવસપાટીને સ્થિર રાખી શકાય છે.

6. ઊંચું જીવનધોરણ :

- આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં વિવિધ દેશો વચ્ચે સ્પર્ધા થતી જોવા મળે છે.
- જે ઉત્પાદકો પોતાની ઉત્પાદિત વस્તુની ઓછી કિંમત અને વધુ સારી ગુણવત્તા જગત્વી રાખે તેઓ જ સ્પર્ધામાં ટકી શકે છે.
- આ રીતે લોકોને સારી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ નીચી કિંમતે મળી શકતાં લોકોનું જીવનધોરણ ઊંચું આવે છે.

7. સંસ્કૃતિ, ફેશન અને જ્ઞાનનો વિનિમય :

- આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે વિશ્વના વિવિધ દેશો વચ્ચેનો પરસ્પર સંપર્ક વધે છે. તેઓને એકબીજાની અને સંસ્કૃતિની જાળકારી મળે છે.
- પરિણામે લાંબા ગાળે આંતરરાષ્ટ્રીય સુમેળ અને સંવાદિતા સધાર્ય છે.
- આમ, વિવિધ દેશો વચ્ચે સંસ્કૃતિ, ફેશન અને જ્ઞાનનો વિનિમય થઈ શકે છે.

8. આપત્તિમાં સહાયરૂપ :

- કુદરતી આપત્તિઓ જેવી કે દુષ્કાળ, ધરતીકંપ, રોગચાળો, વાવાઝોડું, પૂર તેમજ માનવસજ્જિત આપત્તિઓને કારણે વસ્તુનો પુરવઠો ઘોરવાઈ જાય છે. આ સંજોગોમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર વિશેષ મહત્વનો થઈ પડે છે.
- ભારત જેવા દેશમાં ખેતીવાડી મોટા ભાગે વરસાદ પર આધાર રાખે છે.

- અપૂરતા વરસાદને કારણે કૃષિ નિષ્ઠળ નીવડે છે.
- આ સંજોગોમાં વિદેશમાંથી જરૂરી અનાજની આયાત કરી કુદરતી આપત્તિઓનો સરળતાથી સામનો કરી શકાય છે.

9. વિશ્વ એક બજાર :

- ઔદ્યોગિક રીત વિકસિત અને સમૃદ્ધ ઉચ્ચ કક્ષાની ટેકનોલોજીની મદદથી વિપુલ પ્રમાણમાં ચીજવસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરી શકે છે.

- તેઓ આ ઉત્પાદનને વેચવા માટે સતત નવાં બજારોની શોધ કરવા પ્રયત્નશીલ રહે છે અને તે માટે દેશની સીમાઓને પણ પાર કરે છે. આથી આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારનો વિકાસ થાય છે.
- આ રીતે વિશ્વના અનેક દેશો આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં પ્રવેશ કરે છે. પરિણામે વિશ્વ એક બજાર બને છે.

(2) આયાતવિધિ વર્ણવો.

- જ્યારે વિદેશમાંથી ભારતમાં માલ મંગાવવામાં આવે ત્યારે તે ભારત માટે આયાત કરી કહેવાય છે. વિવિધ દેશોમાં આયાતની વિધિ અલગ અલગ હોય છે.
- ભારતમાં માલની આયાત કરવા માટેની વિધિ નીચે મુજબની છે.

1. આયાત પરવાનો મેળવવો :

- સરકારે બહાર પાડેલી આવશ્યક ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓની યાદીમાં દર્શાવેલ વસ્તુની આયાત કરવાની હોય, તો સામાન્ય પરવાનો (Open General Licence) મેળવવો પડે છે, જે મેળવવો ખૂબ જ સરળ છે.
- યાદી સિવાયની વસ્તુઓની આયાત કરવા માટે આયાતકારે આયાત વેપાર નિયામકને અરજી કરવી પડે છે.